

Asia: VN/7050/2023

Luonnos valtakunnalliseksi nuorisotyön ja -politiikan ohjelmaksi (VANUPO) 2024-2027

Lausunnonantajan lausunto

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 1: Jokaiselle nuorelle polku eteenpäin

Saamelaiskäräjät on erityisen tyytyväinen hallitusohjelman ja VANUPO:n kirjaukseen liittyen nuorten työpajatoiminnan ja etsivän nuorisotyön kehittämiseen. Hallitusohjelman mukaan hallitus panostaa ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin, kuten etsivään nuorisotyöhön ja nuorten työpajoihin sekä syrjäytymisen ehkäisemiin molemmilla kansalliskielillä ja saamen kielillä. Erityisesti kiinnitetään erityistä huomiota eri syistä haavoittuvimmissa asemissa oleviin nuoriin. VANUPO noudattelee tältä osin hallitusohjelman kirjausta ja ohjelman mukaan palveluiden saatavuuteen molemmilla kansalliskielillä ja saamen kielillä panostetaan. Saamelaiskäräjät odottaa kirjaukseen liittyen konkreettisia toimenpiteitä.

Saamelaiskäräjä myös huomauttaa, että tällä hetkellä perusnuorisotyön toteuttamisessa saamen kielellä on haasteita. Saamenkielinen nuorisotyö kuuluu saamen kielilain mukaisesti kuntien lakisäätöihin palveluihin. Saamenkielinen nuorisotyö ei toteudu riittävällä tasolla saamelaisalueen kunnissa ja saamelaisnuoret ovat toistuvasti nostaneet esille toiveen saamenkielisestä nuorisotyöstä. Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa harrastustoiminta on yleisesti keskittynyt kuntakeskuksiin, jolloin osa lapsista jää harrastustoiminnan ulkopuolelle. Pohjoisen pitkät välimatkat vaikeuttavat saamelaisnuorten harrastamista kuntakeskittymän ulkopuolella asuvien keskuudessa.

Harrastamisen suomen mallin kautta saamenkielistä harrastustoimintaa on mahdollista kehittää ja tukea, mutta se vaatii erityistä aktiivisuutta kunnilta. Saamelaiskäräjät kannustaa saamelaisalueen kuntia ottamaan saamenkielisen harrastustoiminnan yhdeksi osaksi harrastamisen suomen mallia esimerkiksi resurssioimalla saamenkieliseen ohjaukseen ja kerhotoimintaan. Myös Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksessä (2022) nousee esille saamelaislasten ja –nuorten tarve saamenkieliseen vapaa-ajan toimintaan. Selvityksessä saamelaislapset nostavat tärkeimmiksi

keinoiksi saamelaislasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen edistämiseksi mm. mahdollisuuden käyttää saamen kieliä enemmän vapaa-ajallaan.

Lastensuojelulain uudistamiseen liittyen lainvalmistelussa tulisi tehdä nykyistä paremmin näkyväksi saamelaisten alkuperäiskansa-asema. Lastensuojelulaissa määriteltynä lastensuojelun keskeisenä periaatteena on palveluiden tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa huomioida ensisijaisesti lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa laki edellyttää huomioimaan mm. lapsen kielellisen ja kulttuurisen taustan. Asiakkaan kielen ja kulttuuritaustan huomioimaan velvoittavat lainkirjaukset eivät näytä olevan riittäviä, sillä niitä tulkitaan usein valtaväestölähtöisesti. Näin on myös lastensuojelulain osalta, eikä lapsen kielellisen ja kulttuurisen taustan huomioimisen aina tulkita velvoittavan Suomessa asuvien saamelaislasten kielen ja kulttuurin huomiointiin. Sen lisäksi, että sosiaalihuollon erityislainsäädäntöön tarvittaisiin saamelaisasiakkaiden alkuperäiskansaoikeuksia vahvistavia kirjauksia, tarvittaisiin sosiaalityöntekijöille, sosiaaliohjaajille ja muulle sosiaalialan henkilöstölle lisää osaamista saamelaisista alkuperäiskansana ja tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamisesta tarvittaessa positiivisella erityiskohtelulla.

Varhaista tukea ja avopalveluita painottavaa palvelurakennetta edistettäessä tulee varmistaa yhdenvertaisten palveluiden toteutuminen, palveluiden yhdenvertainen saatavuus ja saavutettavuus sekä kielellisesti että alueellisesti (saamelaisten kotiseutualue). Tällä hetkellä sosiaalihuollon ammattihenkilöstöä ei saada rekrytoitua riittävästi sosiaalityöhön ja sosiaalihuollon palveluihin saamelaisten kotiseutualueelle. Saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita, kuten sijaishuoltoa, tukihenkilötoimintaa ja perhetyötä ei ole saatavilla riittävästi saamen kielellä. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden puuttuminen on rakenteellista assimilaatiota, se edistää palveluiden piirissä olevien saamelaislasten ja -nuorten vieraantumista omasta kielestä ja kulttuurista. Erityisen huonolta tilanne näyttää sijaishuollossa olevien saamelaislasten ja -nuorten osalta. Sijaishuolto valtakielisessä ja -kulttuurisessa ympäristössä uhkaa lapsen/nuoren oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin. Lisäksi sijaishuolto valtakielisessä- ja kulttuurisessa ympäristössä ja/tai saamelaisalueen ulkopuolella heikentää lapsen/nuoren yhteyttä omaan perheeseen, sukuun ja saamelaisyhteisöön. Seuraukset voivat kuormittaa lapsen/nuoren hyvinvointia läpi elämän.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 2: Monipuolista tietoa ja välineitä nuorten mielen hyvinvoinnin tukemiseen

Saamelaiskäräjät tuo esille, että saamelaiset kohtaavat monia haasteita sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmissä. Palvelujärjestelmissä ei tunnisteta saamelaisten kielen ja kulttuurin erityistarpeita. Sosiaali- ja terveydenhuollossa työskentelevillä ei ole monestikaan tarpeeksi osaamista saamen kielestä ja -kulttuurista eikä alalla työskentele tarpeeksi saamenkielistä, saamelaiskulttuuria tuntevaa henkilöstöä. Lisäksi saamelaisten terveydestä ei ole tarpeeksi tutkimustietoa. Saamelaiskäräjät esittää, että toimenpiteissä huomioidaan aidosti saamenkielisten ja kulttuurisensitiivisten palveluiden kehittäminen sekä kiinnitetään huomiota varmistamaan palveluiden yhdenvertainen saatavuus ja saavutettavuus sekä kielellisesti että alueellisesti (saamelaisten kotiseutualue).

Ohjelmassa mainitut toimenpiteet mielenterveysongelmien ehkäisyyn ja hoidon varmistamiseksi ovat erittäin tarpeellisia. Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että luonnoksessa on otettu huomioon nuorten mielenterveysongelmat ja niiden ehkäisy. Ohjelman mukaan kansallisen mielenterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman 2020-2030 toimeenpanoa jatketaan. Mielenterveyden ja etenkin itsemurhien ehkäisyyn liittyen Saamelaiskäräjät on todennut, että nykyiset psykososiaaliset tai kriisipalvelut eivät vastaa saamelaisyhteisöjen tarpeisiin. Saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia mielenterveyspalveluita tuottaa määräaikaisella sopimuksella vuoden 2025 loppuun asti saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj – Uvjâ – Uvja. Kyseinen saamelaisten ja Suomen valtion välistä totuus- ja sovintokomissiotyötä tukemaan perustettu yksikkö on ainoa neuvoa, tukea ja kriisityötä kaikilla kolmella Suomessa puhutuilla saamen kielillä valtakunnallisesti tuottava taho. Saamelaiskäräjät on esittänyt yksikön toiminnan jatkumisen turvaamista.

Ohjelman mukaan neuropsykiatrisesti oireilevien (nepsy) lasten palveluihin kiinnitetään erityistä huomiota. Nykytilanteessa saamenkielisten ja kulttuurin huomioivien palveluiden saatavuus ei ole riittävää mielenterveys- eikä nepsy-palveluiden osalta. Saamenkielisiä virkoja (nuorisopsykiatria, kuraattorit, terveydenhoitajat) ei ole riittävästi vastaamaan saamenkielisiin palvelutarpeisiin, vaan saamenkieliset palvelut toteutuvat usein satunnaisesti ja niiden toteutuminen on usein kiinni yksittäisistä saamenkielisistä työntekijöistä. Kielitaitoisten työntekijöiden puuttumisen lisäksi haaste on ammattihenkilöstön kulttuurisen osaamisen puutteet. OKM on saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportissa vuonna 2021 esittänyt toimenpiteitä saamenkielisen henkilöstön saatavuuden lisäämiseksi. Raportissa on esitetty saamen kielen taitoisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutustarpeiden arvioinnin vahvistamista, koulutuksen kehittämisohjelman laatimista, valtakunnallisen saamelaisen sote-osaamiskeskuksen perustamista, opiskelijavalintojen saamen kielet huomioivien kiintiöiden vahvistamista ja saamen kielilain perusteella maksettavien kielikoulutusten sijaiskustannuksiin varatun määrärahan tason tarkistamista.

Saamelaisten kotiseutualueen kouluissa tulisi olla matalan kynnyksen palveluita tarjolla automaattisesti saamen kielellä, kuten koulukuraattori ja terveydenhoitaja. Lisäksi palveluista pitäisi tiedottaa entistä paremmin myös saamen kielellä, jotta nuoret osaavat hakeutua hoitoon oikea-aikaisesti, ilman kynnystä ja viiveitä. Saamelaisten kotiseutualueella etenkin digitaalisten palvelujen hyödyntäminen ja kehittäminen palveluiden saatavuuden parantamiseksi ja tiedottamiseen voisi olla hyvä ratkaisu. Tähän tarvitaan resursseja.

VANUPO:ssa esitetään, että osana lastenkulttuurin toimia käynnistetään kokeiluja, joilla lisätään 12-17 vuotaiden nuorten kiinnostusta kulttuuritarjontaan ja taiteisiin. Saamelaiskäräjät pitää esitystä hyvänä. Saamelaiskäräjien alaisuudessa toimii saamelainen lastenkulttuurikeskus Mánnu. Mánnun toiminnassa vahvistetaan saamelaisnuorten identiteettiä ja saamen kielen taitoa. Saamelainen lastenkulttuuri perustuu yhteisöllisyyteen, taiteen kokemiseen, suullisen perimätiedon kautta oppimiseen, kulttuurin, taiteen ja duodjin omaksumiseen. Käytännössä toiminta suunnataan suoraan saamelaisten kotiseutualueen kouluihin saamenopetus-ryhmiin ja saamenkieliseen varhaiskasvatukseen ja kielipesiin. Tavoitteena toiminnassa on mm. saamelaislasten- ja nuorten identiteetin vahvistaminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen, saamelaisen elämäntavan ja perinteisen tiedon ja taitojen oppimisen sekä mielekkäiden kulttuuri- kokemusten vahvistaminen sekä luoda

lapsille- ja nuorille lisää luonnollisia saamen kielen käyttötilanteita. Nykyisellään saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen rahoitus ja toimintaresurssit ei riitä säännölliseen toimintaan saamelaisten kotiseutualueen kunnissa. Pelkona on myös työntekijän mahdollinen osa-aikaistaminen. Saamelaiskäräjät näkee VANUPO:n kirjauksen tukevan Saamelaiskäräjien Opetus- ja kulttuuriministeriölle esittämää saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen toimintaresurssien turvaamista.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 3: Nuorten hyvinvointia tuetaan osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta vahvistamalla

Hallitusohjelman mukaisesti tuetaan nuorten hyvinvointia laaja-alaisessa yhteistyössä yhteiskunnan eri toimijoiden kanssa. Ilmastonmuutoksen vastaisten toimien ja päästövähennystoimien lisäksi edistetään toimia, joilla parannetaan yhteiskunnan kykyä sopeutua ilmastonmuutokseen. Kaikilla on oikeus tuntea olonsa turvallisiksi ja hyväksi Suomessa. Hallitus vahvistaa demokratiaa, osallisuutta ja luottamusta yhteiskunnassa. Saamelaiskäräjät esittää, että yhdenvertaisuuden takaamiseksi varmistetaan tarvittavat resurssit saamelaisnuorten yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Ohjelmaluonnoksessa mainitussa kansallisessa ohjelmassa demokratian ja osallistumisen edistämiseksi, tulisi pohtia myös sitä, miten saamelaisnuorten yhdenvertaisuutta ja osallisuutta voidaan lisätä. Ohjelmaa toteuttaessa on tärkeä huomioida saamen kielet ja palveluiden saatavuus omalla kielellä, etenkin saamelaisten kotiseutualueella saamen kielilakia noudattaen.

Ohjelman valmisteluun liittyvässä kuulemisessa kaikkein tärkeimmäksi ratkaistavaksi yhteiskunnalliseksi haasteeksi nuoret nimesivät ilmastonmuutoksen ja luonnon säilyttämisen. Nuorten viesti päättäjille on, että tasa-arvon tulisi toteutua kaikkialla. Nuorten mielestä kiusaamiseen ja syrjintään tulee puuttua vahvemmin, jolloin tasa-arvo ja yhdenvertaisuus toteutuvat paremmin. Saamelaiskäräjät pitää erittäin tärkeänä, että ilmastonmuutoksen vastaista toimintaa tuetaan vahvasti myös nuorisopolitiikan saralla. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto on omassa toiminnassaan tuonut esille halun olla aktiivisesti mukana ilmastokeskustelussa ja ilmastonmuutoksen vastaisessa toiminnassa. Saamelaisnuorten tulee olla osa kansallisen LUMATE-strategian toimeenpanoa. Saamelaiskäräjät on erittäin huolissaan ilmastonmuutoksen vaikutuksesta saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen ja saamelaiskulttuurin. Saamelaisnuorten osallisuuteen tulee kiinnittää huomiota ilmastonmuutoksen pysäyttämisessä ja ehkäisemisessä sekä aiheesta käytävässä keskustelussa.

Ohjelman valmisteluun liittyvässä nuorten kuulemisessa nuorten viesti päättäjille oli, että tasa-arvon tulisi toteutua kaikkialla. Nuorten mielestä kiusaamiseen ja syrjintään tulee puuttua vahvemmin, jolloin tasa-arvo ja yhdenvertaisuus toteutuvat paremmin. Saamelaiskäräjät haluaa tässä yhteydessä nostaa esille nuorisoneuvoston Dihtosis-hankkeen. Hankkeen tavoitteena on lisätä valtaväestöön kuuluvien lasten ja nuorten tietoisuutta saamelaisista ja saamelaiskulttuurista. Hankkeen toiminnalla ehkäistiin saamelaisnuoriin kohdistuvaa vihapuhetta, rasismia ja syrjintää sekä vahvistettiin heidän identiteettiään ja yhteenkuuluvuutta saamelaisyhteisöön. Hankkeen materiaali ja kouluvierailut tarjosivat nuorille mahdollisuuden tutkia, keskustella ja oppia saamelaisista nuoria itseään kiinnostavalla tavalla. Dihtosis-hanke pyrki herättämään keskustelua paitsi saamelaiskulttuurista,

myös saamelaisten historiasta, asemasta ja oikeuksista. Dihtosis-toiminnassa nuoret oppivat saamelaiskulttuurista, ja toiminta nostaa saamelaiset sekä saamelaiskulttuurin osaksi nuorten arkitietoa.

Nuorisoneuvosto on toteuttanut Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama Dihtosis-hanketta vuosina 2018-2022 yhteistyössä Nuorten Akatemian kanssa. Nuorisoneuvoston tavoitteena on, että Dihtosis-toiminta vakiinnutetaan osaksi nuorisoneuvoston perustoimintaa. Tähän tarvitaan 30 000 euron lisämääräraha. Hankemuotoinen toiminta ei ole kestävä ratkaisu, vaan saamelaistiedon edistämiseksi tarvitaan tavoitteellista, pitkäjänteistä työtä. Vain tavoitteellisella työllä pystytään vastaamaan muun muassa saamelaisia koskeviin kansainvälisiin velvoitteisiin sekä edistämään saamelaisnuorten ihmisoikeuksien toteutumista. Tiedonpuutetta purkavan Dihtosis-hankkeen toiminnalle on vahvat perusteet, mutta rahoituksen puuttuessa toimintaa ei pystytä toteuttamaan. Toiminnalla myös tuettiin saamelaisnuorten osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta.

VANUPO:n yhtenä toimenpiteenä on vahvistaa nuorten toimijuutta kulttuuriperintötoimijoiden ja taide- ja kulttuuripalveluiden tuottajien yhteistyössä. Tähän liittyen on kirjattu myös, että saamelaisnuorten mahdollisuuksia oppia omasta kulttuuriperinnöstä vahvistetaan. Kirjaus on saamelaisnuorten näkökulmasta erittäin tärkeä. Saamelaislapsista ja -nuorista suuri osa asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ja saamelaislapset ja -nuoret tarvitsevat erityistä tukea saamelaisidentiteetin vahvistamiseksi sekä kulttuuriperinnön säilyttämiseksi. Saamelaiskäräjät odottaa VANUPO:n kirjaukselta konkreettisia toimenpiteitä saamelaisnuorten kulttuuriperinnön vahvistamiseksi.

Nuorisotyön ja -toiminnan tukemisen linjaukset

Saamelaiskäräjät painottaa, että saamenkieliseen nuorisotyöhön ja -toimintaan täytyy kiinnittää erityistä huomiota. Saamelaisten kotiseutualueen kuntien nuoriso- ja vapaa-ajan toiminnassa saamenkielinen nuorisotyö on vähäistä. Saamelaiskäräjät esittää, että nuorisotyön avustuksissa otettaisiin huomioon saamelaislasten ja -nuorten tarpeet omakielisestä ja kulttuuriin pohjautuvasta nuorisotyöstä. Saamenkielinen nuorisotyö on tärkeää saamelaisnuorten kielen, kulttuurin ja identiteetin kehittymisen ja säilymisen kannalta. Saamelaisten kotiseutualueen kuntien tulisi varmistaa yhdenvertainen saamenkielisen nuorisotyön ja vapaa-ajan toiminnan saatavuus esimerkiksi rekrytoimalla saamen kielen taitoista henkilöstöä tai hankkimalla palveluita ostopalveluna. Saamenkieliset palvelut vahvistavat uhanalaisten kielten elvytystä, tukemista ja ylläpitoa. Kuntien tulisi laatia selkeät kehittämissuunnitelmat, joissa tulisi ilmi, miten saamenkielistä nuorisotyötä ja -toimintaa aiotaan käytännön tasolla kehittää ja edistää.

Painopisteet nuorisoalan valtakunnallisten osaamiskeskusten valtionapukelpoisuuden hyväksymiselle

Nuorisolain (1285/2016) mukaan valtakunnallisella nuorisoalan osaamiskeskuksella tarkoitetaan yhteisöä, joka kehittää ja edistää nuorisoalan osaamista ja asiantuntijuutta valtakunnallisesti. Hallitus panostaa nuorten hyvinvointiin, erityisesti ennalta ehkäiseviin toimiin, yhteistyössä yhteiskunnan eri toimijoiden kanssa. Nuorten hyvinvoinnin tukeminen muodostaa viitekehyksen tämän ohjelmakauden osaamiskeskustoiminnalle. Osaamiskeskusten valtionavustus päätöksiä tehdessä olisi hyvä ottaa huomioon myös saamelaisnuorten tarpeet osaamiskeskusten suhteen esimerkiksi huomioimalla saamelaistoimijat asiantuntijoina nuorisoalan kehittämistyössä.

Suomen kansalliset tavoitteet nuorisoalan eurooppalaiselle ja kansainväliselle toiminnalle

Suomen kansallisissa tavoitteissa ja toimenpiteissä nuorisoalan eurooppalaiselle ja kansainväliselle toiminnalle on tärkeää huomioida saamelaisnuorten asema Euroopan unionin ainoana alkuperäiskansana sekä turvata saamelaisnuorten aidot osallistumismahdollisuudet kansainväliseen ja eurooppalaiseen nuorisoalan yhteistyöhön. Saamelaisnuorten vaikuttamismahdollisuuksia tulee tukea konkreettisesti kansainvälisellä, että kansallisella tasolla.

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että nuorille suunnatut ohjelmat esim. Euroopan solidaarisuusjoukot tavoittaisivat uusia kohderyhmiä sekä entistä paremmin eri kulttuurivähemmistöihin kuuluvat nuoret, vammaiset nuoret, eri sukupuolet ja esimerkiksi kasvukeskusten ulkopuolella asuvat nuoret. Saamelaiskäräjät toivoo, että toimenpiteissä huomioidaan myös saamelaisnuorten osallistaminen ja viestitään nuorille suunnatuista ohjelmista saamelaisnuoret yhtenä kohderyhmänä.

Ohjelman mukaan Suomi pitää tärkeänä nuorten osallisuuden toteutumista sekä heitä lähellä olevissa asioissa, että laajemmin yhteiskunnassa. Erityistä huomioita tulee kiinnittää heikommassa asemassa olevien nuorten osallisuuden vahvistamiseen. Nuorten osallisuuden kokemus ja aktiivisen kansalaisuuden vahvistaminen tulee ottaa huomioon entistä paremmin ja avata ovia nuorten osallisuudelle. Nuorten ääni tulisi saada kuuluviin kaikessa päätöksenteossa. Myös Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto on kirjannut tavoitteekseen vahvistaa toimintansa kautta saamelaisnuorten osallisuutta EU:n päätöksenteossa ja saamelaisnuorten EU-tietoisuutta sekä lisätä eurooppalaisten tietoisuutta saamelaisesta. Nuorisoneuvosto on tuonut esille riittämättömät resurssinsa toimiakseen EU:n tasolla ja halun edistää saamelaisnuorten EU-osallisuutta. VANUPO:n kirjaukset tukevat tässä kohdin Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston tavoitteita.

Muita näkemyksiä ohjelmasta

-

Hetta Elli-Marja
Saamelaiskäräjät